

MÉSZÁROS REZSŐ:

A FALUSI TELEPÜLÉS TÉRBELISÉGE A LAKOSSÁG TÉRPÁLYÁI ALAPJÁN

A társadalom és a gazdaság fejlődésének egy-egy adott időszakában mindig kialakul olyan térkategória (térméret), amely az adott szakasz alapszintű mozgásfolyamatainak keretét ad. Tulajdonképpen erre épül az a felismerés, hogy a társadalmi, gazdasági folyamatokat adekvát területi egységekkel lehet megfelelően szabályozni. Ezt a térszerveződést tömeges kutatói érdeklődés faggatja, miközben váltakozó meggyőződéssel tódulnak elő a különböző térkategóriák: gazdasági körzet, vonzáskörzet, agglomerációs övezet, városeyüttes, falutömörülés, kisvárosi térség, kistérség stb. Lényegében mind valamilyen szempont alapján elhatárolt, strukturált vagy homogén, természeti-fizikai térrész, amelynek legfontosabb elemei a települések. Végül is földrajzilag valamennyi a településközi kapcsolatok horizontális kiterjedésének mértékével írható le. A kétségtelenül a társadalmi, gazdasági térszerkezet fő erővonalait hordozó településközi kapcsolatok pedig az ember, az anyag és az információ áramlásával fejezhetők ki.

Egy település térbeli kapcsolatai azonban ennél gazdagabbak, nem szűkíthetők le csak a külső, a települések közötti kapcsolatokra. Abból indulok ki, hogy minden település lakossága valamilyen irányban, valamilyen intenzitással és valamilyen céllal mozgásával kijelöl, részben vagy egészében kitölt egy térrészt. Ez az ember tevékenységétől kap funkcionális tartalmat, illetve az egyén ebben a térben mozog, hogy funkcióit működtesse. Ily módon is kifejeződhetnek a munkamegosztásban elfoglalt helyzet koordinátái.

Az említett térkategória vizsgálatok lényegében a vonzáshatások, egy-egy funkció által működtetett irányok feltárását végzik el. Az embert általában csak mint munkaerőt, esetenként mint fogyasztót vizsgálják e mozgásfolyamatban, térkapcsolati rendszerben. Kevésbé figyelnek az emberek térbeli mozgásaiból összeálló áramlási irányok (térpályák) kialakulási és hatásmechanizmusaira. Talán nem batorság arra keresni a választ, hogy egy település (adott állapotában) milyen mozgásteret* biztosít az ott lakók számára, illetve funkcionális (ellátásbeli) hiányosságai

*A *szociológia* is gyakran használja a mozgástér, társadalmi mozgástér kifejezéseket, amelyeken általában az emberi-társadalmi viszonyoknak azt a mezőjét érti, amelyben az egyén önmaga cselekvéseit megvalósíthatja. A *geográfia* mozgástéren konkrét, távolságmértékkel kifejezhető területet ért, ahol az egyén vagy közösség gazdasági, társadalmi (az életvitellel kapcsolatos) tevékenységét végzi.

milyen mozgásterekbe kényszeríti lakóit. Érdekes lehet megismerni azt is, hogy milyen ezeknek a térbeli pályáknak az időszerkezete, pontosabban az egyes időszakokban (nap, hét, hónap stb.) hogyan változnak a térpályairányok, távolságok, mennyiségek. Vajon elégségesen kifejezi, leírhatóvá teszi-e mindez a település térbeliségének tartalmát, méretét?

E kérdésekbe sűrített feladat megoldásához a szakirodalom meglehetősen kevés támpontot ad. Bár a térpálya, településközi kapcsolat, mozgástér stb. több tanulmány címében is helyet kap, mint korábban utaltam rá, más értelemben használatos. A kutatási koncepció felépítéséhez, mintegy szemléleti alapozásként, a magyar szerzők közül ENYEDI GY. (1983), BELUSZKY P. (1982), BERÉNYI I. (1983), BARTKE I. (1982), PAPP A. (1975), LETTRICH E. (1968), BÁNLAKI P. (1985), BÖHM A. (1985) munkáit használtam. A rendelkezésemre álló külföldi szakírók közül a tér felosztásával foglalkozó R. BRUNET (1972), a falusi közlekedési ellátás és a népességmozgás napi időszerkezetét elemző M. J. MOSELEY (1977), a térszerkezet elemeit rendszerező A. CLIFF – P. HAGETT – J. K. ORD (1975), a falusi térkapcsolatokat is érintő P. CLOKE (1979) és I. A. DAWSON (1983), valamint a falusi tér- és társadalmi struktúrát monografikus igénnyel körüljáró A. GILG (1985) volt segítségemre.

A vizsgálat 1986. januárjában indult el. Kutatási tapasztalataim és persze a települési fogadókészség alapján sikerült öt olyan települést megnyerni a közreműködésre, amely kielégíti azt a lényeges szempontot, hogy eltérő legyen a települési, településkörnyezeti adottság. *Bócsa* tipikus tanyás agrárfalu Bács-Kiskun megyében, *Óföldséék, Földséék* és *Maroslele* Csongrád megye kifejezetten városi térben elhelyezkedő települései, míg a Békés megyei *Zsadány* városihányos, sőt megyehatár menti térben fekszik. Az előzetes mintavétel alapján kialakított *kérdőív* (15 kérdéscsoportban mintegy 50 kérdést tartalmaz) felhasználásával a belterület teljes felnőtt (18 év feletti) lakosságára kiterjedő felmérést végeztünk. Jelen tanulmányban a bócsai információkból levezetett néhány fontosnak vélt következtetést szeretném bemutatni. Szerencsés bővítménynek tekinthető, hogy Bócsán alkalom volt némi külterületi vizsgálódásra is. A belterületről beérkezett 863 kérdőív szinte a teljes belterületi lakosságot lefedi, a 136 külterületi kérdőív a külterületi népesség 15 %-át jellemzi.

*

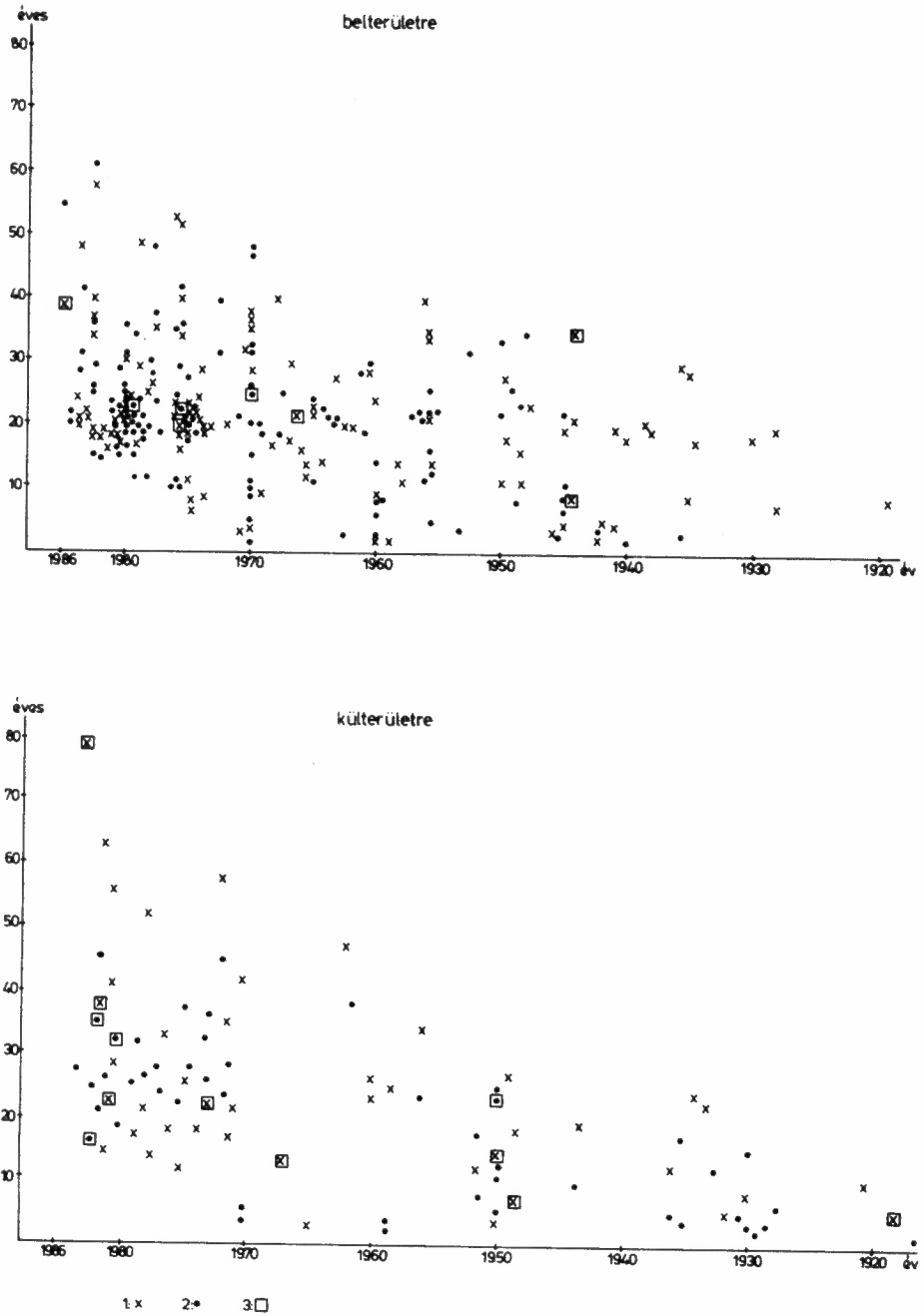
Bócsa a kiskunsági homokvidék tipikus tanyás települése. Több évszázados történelmének csak a legutolsó néhány évtizedében rendelkezik tényleges falumaggal. A korábban Bócsapusztaként emlegetett tanyacsoport teljes mértékben Soltvadkerthez kötődött – valamennyi alapellátási intézmény ott volt elérhető. A homokkal vívott emberpusztító küzdelemben megfáradt bócsapusztai öregek Vadkertre vonultak vissza: valamirevaló gazdának ott volt „városi háza”. A közel másfélszáz tanyája még az 1930-as években sem rendelkezett iskolával, majdnem totális volt az írástudatlanság. A felszabadulás utáni, a korábbihoz képest kétségtelenül gyors fejlődés eredményeként sem tudott azonban a dinamikus fejlődő falvak közé emelkedni. Sőt, megyei vagy dél-alföldi megmértetésben még kedvezőtlenebb minősítést kapott.

Az 1960-as és a korai 70-es évek adatai alapján BELUSZKY P. és SIKOS T. (1982 b.) úgy értékelte a különféle osztályozások számára „megbonthatatlan” egységet képező Kiskőrös–Kecskemét–Kiskunmajsa közötti településsort – benne Bócsát –, hogy a homokhátságon számos tényező kombinációja sajátos tanyakörzetet hozott létre. E körzetben tekint vissza a tanyás településrendszer a leghosszabb történelmi múltra. A szőlő-, gyümölcs-, zöldségtermesztés elaprózott birtokviszonyokat, néhány holdas parcellákon igen sűrű tanyahálózatot hozott létre. Ez kedvezett a szakszövetkezetek tartós fennmaradásának, de a társadalmi átalakulást, a településfejlesztést különösebben nem gerjesztette. CSATÁRI B. (1984) úgy véli, hogy a volt városi legkülső tanyazonában kialakult Bócsa a belterületi népesség számának növekedése ellenére is gyenge színvonalú település. A foglalkozási szerkezetváltás lassú, az ipari keresők száma csekély. A gazdálkodás típusa konzerválta a tanyarendszert. A Dél-Alföld falvainak tipizálását célzó kísérletemben (MÉSZÁROS R. 1982) – a 70-es évek közepének adatai alapján – Bócsát olyan agrárfunkciójú tanyás falvak közé soroltam, amelyek nem vagy alig rendelkeznek a fejlődés belső erőforrásaival, hozzáátve, hogy e típus településeinek sorsát elsősorban lokális tényezők alakítják: fejlődő, stagnáló vagy hanyatló irányokat erősíthetnek fel.

E megállapítások sok vonatkozásban ma is helytállóak, mégha Bócsán jelentős változások is történtek, éppen egyfajta belső erőforrás eredményeként. Lehetséges persze, hogy ezt látni kellett volna a tipizálások során. Lehetséges, hogy a helyi erőforrások valódi lehetőségei, tényleges szerepe elsikkad a tipizálási mutatókban. Valószínűbb azonban, hogy a körülmények változnak gyorsan, s vetnek felszínre addig nem volt lehetőségeket.

1986-ban mértékadó becslés szerint Bócsa lakosságának a száma nem éri el a 2000 főt, s ez közel másfélezerrel kevesebb, mint 1949-ben volt. De míg akkor a belterületen a lakosság alig néhány %-a élt, 1986-ban már közel a fele (45 %-a) belterületi lakos. Az utóbbi 15 év alatt a belterület lakossága megkétszereződött. Figyelmet érdemel, hogy a lakosság több mint harmada 30 év alatti, sőt, a 40 évesnél fiatalabbak a nagyobb felét alkotják a lakosságnak (a tanyán ezek az arányok alacsonyabbak: a 30 év alattiak 22, a 40 év alattiak 39 %-ot tesznek ki). Mindenesetre ez a demográfiai összetétel önmagában is fontos helyi erőforrás, lényegében a település életképességének társadalmi alapjaként minősíthető. Ennek kialakulását nagymértékben segítette az a tény, hogy a belterületre irányuló 1973–85 közötti nagy költözési hullám döntően 30 év alattiakat hozott ide, sőt, hasonló folyamat zajlott le a külterületen is (1. ábra). Ennek jelentősége akkor sem csorbul, ha szembeállítjuk az ebben az időben történt elköltözésekkel, amely ugyan szintén a munkaképes korosztályt érintette, de mint láttuk, döntően a külterület lélekszámát csökkentette. Érdekeséggént talán megemlíthető, hogy a vizsgált populációból a belterület lakosságának 28, a tanyaiaknak 48 %-a 1 évesnél idősebb korban került Bócsára.

Pedig a 70-es évek közepén a falu fontos gazdasági bázisa, a nagyüzemi mezőgazdaság igencsak mélyponton volt: veszteséges volt a termelőszövetkezet, erősen hullámzott a szakszövetkezet eredményszínvonalja. Mégis, az elmúlt másfél évtized a fellendülés időszakaként jellemezhető. Olyan sajátos településformáló folyamat megy végbe, amelynek gerjesztője helyi szellemi erőforrás, kiváló helyzetfelismerő képesség. Nem történt más, mint hogy érzékelték és alkalmazták az ország mezőgazdaságának gazdálkodási, szervezeti fejlődéséből a település fejlesztési koncepciójába illeszthető elemeket: a melléküzemág felfuttatása, a kisgazdasági termelés integrálása, ösztönző mezőgazdasági bérezés. Időben felismerték azt is, hogy a falu életképességét erősítő gazdasági intézkedéseket szükséges kiegészíteni az életkörülményeket javító lehetőségekkel. Sikerült megvalósítani olcsó telekosztást és kedvező hitelfeltételeket a lakásépítésre. Mindez dinamizálta a településmag fejlődését és

1. ábra

térbeli bővülését (a településmag fizikai térbelisége mintegy megkétszereződött). Közvetlenül szükséges utalni arra, hogy az imént vázolt folyamat is igazolja azon nézetet, miszerint egy település népességszámának csökkenése nem feltétlenül negatív jelenség. A belső struktúra progresszív változása esetünkben is azt jelzi, hogy feltehetőleg egy új egyensúly-állapot kialakulásának folyamata zajlik.

A népesség térbeli koncentrációját azonban nem követte (legalábbis hasonló ütemben nem) az infrastruktúra fejlődése. Még mindig nincs például gyógyszer-tár, húsbolt, könyvesbolt a faluban, a telefonellátottság, illetve a településközi telefonkapcsolat technikai színvonala, az egyébként igen alacsony országos színvonal alatt van. Ugyanakkor majd minden család rendelkezik autóval, motorkerékpárral, a lakosok 80 %-a kerékpártulajdonos. Gazdag a családi tulajdonú mezőgazdasági kisgéppark, tartósan stabil a termelési, építkezési kedv. Ez az állapot a meghatározó háttere a helyi felnőtt lakosság térpályáinak.

A térpályák feltárására a kérdőív alábbi kérdései szolgáltak:

Együtt él-e gyermekeivel:

Ha nem, hol laknak gyermekei:

Szándékozik-e elköltözni a faluból:

Ha igen, hova:

Hány év múlva tervezi az elköltözést:

Helyben él-e rokona:

Ha nem, hol él rokona:

Milyen gyakran látogatja őket:

Munkahelye:

Foglalkozása:

Milyen közlekedési eszközzel jár munkába:

Hányszor jár havonta:

Kecskemétre Kiskőrösre Kiskunhalasra más településbe:

vásárolni

gyógykezelésre

tanulni

szórakozni

egyéb (hivatali, családi célból):

Általában milyen közlekedési eszközzel utazik:

Van-e háztáji vagy illetményföldje:

Ha igen, milyen messze van a lakásától:

Hetente hányszor jár oda:

Alkalmanként mennyi időt tölt ott:

Van-e kiskertje:

A kiskert a lakóháznál van-e:

Ha nem, milyen messze van a lakásától:

Hetente hányszor jár a kiskertbe:

Alkalmanként mennyi időt tölt ott:

Eladásra termel-e mezőgazdasági terméket:

Ha igen, hol adja el (a település neve):

Saját maga szállítja-e a terméket:

Ha igen, milyen gyakran:

Lakóházának kertjében termel-e eladásra:

Ha igen, hol adja el (a település neve):

A térpályák földrajzi értékelhetőségére a legcélszerűbb rendező eljárásnak az időstruktúra alapján végzett elemzés bizonyult. A térpályák időmegoszlásában két fő differenciáló körülmény ismerhető fel:

1/ A napi rendszerességű térpályák mennyisége, tartalma és iránya minőségileg más, mint az időben ritkább gyakoriságú térpályáké.

2/ A gazdasági tartalmú térpályák meghatározó része mezőgazdasági jellegű, így döntően a vegetációs időszakhoz kötött, tehát intenzitása féléves periódusonként módosul, működésének határozott ritmusa van.

Bócsa felnőtt lakosságának térpályái 6 időegységbe sorolhatók: *naponta, hetente több alkalommal, hetente, kéthetente* (havonta két alkalommal), *havonta, havi gyakoriságnál ritkábban* végzett térbeli mozgás. A havi gyakoriságnál ritkább mozgások az összes kimozdulásnak 1 %-át sem teszik ki, szerepük a falu térbeliségének formálásában jelentéktelen, részletes elemzésük mellőzhető.

Napi térpályák

Az összesített információkból azonnal észrevehető, hogy rendkívül erős a belső, a településen belüli térpálya-rendszer (2. ábra). Ez szoros összefüggésben van a település gazdasági struktúrájával. Bócsa gazdasági szerkezete, a tevékenység térbeli rendjét illetően zárt, a település terének külterületi részére korlátozódik. A belterületen számottevő gazdasági egység nincs. Ezt a településhez kötődő térbeli koncentrációt a foglalkozási szerkezet is jól érzékelteti (1. táblázat).

A bel- és külterület összesen 63 ingázója túlnyomó részben (80 %-ban) abban a kis méretű, Bócsa körüli térben mozog (Soltvadkert, Kiskőrös, Kiskunhalas), amely, mint látni fogjuk, a többi térpályának is alapvető mozgásteréje. (Megjegyzem, a maradék 20 % ingázó sem messzire, Kecskemétre, Jakabszállásra és Tázlára jár dolgozni.) A kistérbeliségű munkaerőmozgást jelzi a munkába járásra használt közlekedési eszköz típusa is: háromnegyed részben gyalog, kerékpárral és motorkerékpárral járnak munkába.

Míg a főmunkaidőben végzett gazdasági tevékenység zöme a külterületen zajlik, a munkaidőn kívüli gazdasági tevékenység (ami szintén mezőgazdasági jellegű) inkább a belterülethez kötött, s egyértelműen a kiskert-gazdálkodással függ össze. Közismert, hogy a magyar falu morfológiáját mindig jellemezte a lakóházhoz kapcsolódó kert, amely korábban a család önellátását szolgálta, manapság az önellátó funkció mellé specializált árutermelő funkció is kialakult (primőr zöldség, virág, kisállattenyésztés). Az új falusi lakóházak, melyek Bócsán az utóbbi években nagy számban épültek, szintén rendelkeznek e funkcionális morfológiai jeggyel (bár stílusukhoz a kisállattenyésztés épületei már nem illeszthetők!). E belterületi kertek összessége olyan *belterületi agrárteret* képez, amely számottevő szektora a falu mezőgazda-

	belterületen	külsőterületen	más településben
	végrehajtott tevékenység		
gazdasági	munkaidőben mezőgazdasági		
	nem mezőgazdasági		
tevékenység	munkaidőn kívül mezőgazdasági kisgazdaság		
	kiskert		
	napi vásárlás		
nem gazdasági	rokon-, baráti kapcsolattartás		
	egyéb		

1. —

2. ábra

Foglalkozási szerkezet

		az értékelte populációból való részesedés, %	
		belterület	külterület
nem Bócsán dolgozik		6,5	11,8
	egyéni gazda	6,5	8,1
	tsz-tag	21,1	11,8
Bócsán dolgozik	szakszöv.-tag	21,7	22,8
	palackozó üzemben dolgozik	9,0	2,9
	más szektorban dolgozik	13,8	8,8
háztartásbeli		11,2	19,8
nyugdíjas (járadékos)		8,5	12,5
tanuló		1,7	1,5

sági produktumának. Bócsa kiskertjeinek 92 %-a a lakóházak telkén van, 6 % a külterületen és 2 % más település agrárterében. A mezőgazdaság gazdálkodási típusa (a szakszövetkezet nagy szerepe) külterületi bérlet kertzőna kialakulását meggátolta, pontosabban nem volt igény ilyen jellegű mezőgazdasági tevékenységre. Állítható tehát, hogy a kiskertészet mezőgazdaságnak a kiskertágazata, a téli hónapokat kivéve, a főmunkaidőn túl naponta 2-3 órára a lakóhely mikroteréhez köti a felnőtt lakosságot. A kiskertészet másik ágazata – a háztáji, illetményföld használat – a vegetációs időszak egy rövidebb szakaszában működtet napi térpályákat, de általában heti 8-10 óra elfoglaltságot jelent, ám nagyobb részben a külterületen. A háztáji és illetményföldek negyede 500 m-nél közelebb van a lakóházhoz, ötöde 500–1000 m között helyezkedik el. 26 %-a még mindig közel, 3 km sugarú körön belül van és csupán 28 %-a található ennél távolabb.

A napi térpályák másik nagy csoportja nem gazdasági célú. Természetes, hogy ennek egyik része a napi bevásárlással függ össze (ez a tevékenység a belső tanyazóna népességét is a belterületre vonzza). A másik részt az emberek közötti különféle kapcsolattartás térpályái alkotják. Itt, már csak a mennyiség miatt is, a rokon kapcsolatok érdemelnek külön is kiemelés. Figyelemre méltó és a település egyfajta zártságát is kifejezi, hogy az összes rokon kapcsolat háromnegyed része helyben van,

még ha némely esetben nem is történik naponta érintkezés, ezt a rokoni kapcsolatot tömeget mégiscsak a napi térpályák lehetőségének kell tekinteni. Végül érdemes észrevenni, hogy valamennyi napi, nem gazdasági tartalmú térpálya méretére jellemző, hogy a falu közigazgatási határát nem lépi át.

Heti – havi térpályák

A napi rendszerességnél ritkább gyakoriságú térpályák meghatározó részben 4 település felé irányulnak: Kecskemétre, Kiskőrösre, Soltvadkertre és Kiskunhalasra (3. ábra).

Az adatokból azonban az is kitűnik, hogy

- 82 fő csak 1 alkalommal hagyja el a falut havonta. Bár ez nem egy meghatározó korosztály jellemzője, feltűnő, hogy e csoportba tartozók 60 %-a nő;
- 72, zömében 50 év feletti, bócsai pedig még havi rendszerességgel sem hagyja el a települést;
- ugyanakkor meglepően sokan, 138 fő, mind a négy településbe eljut havonta. Míg a nők és a férfiak aránya közel 50-50 %, az ide sorolhatóknak már több mint a fele (58 %) 40 év alatti életkorú.

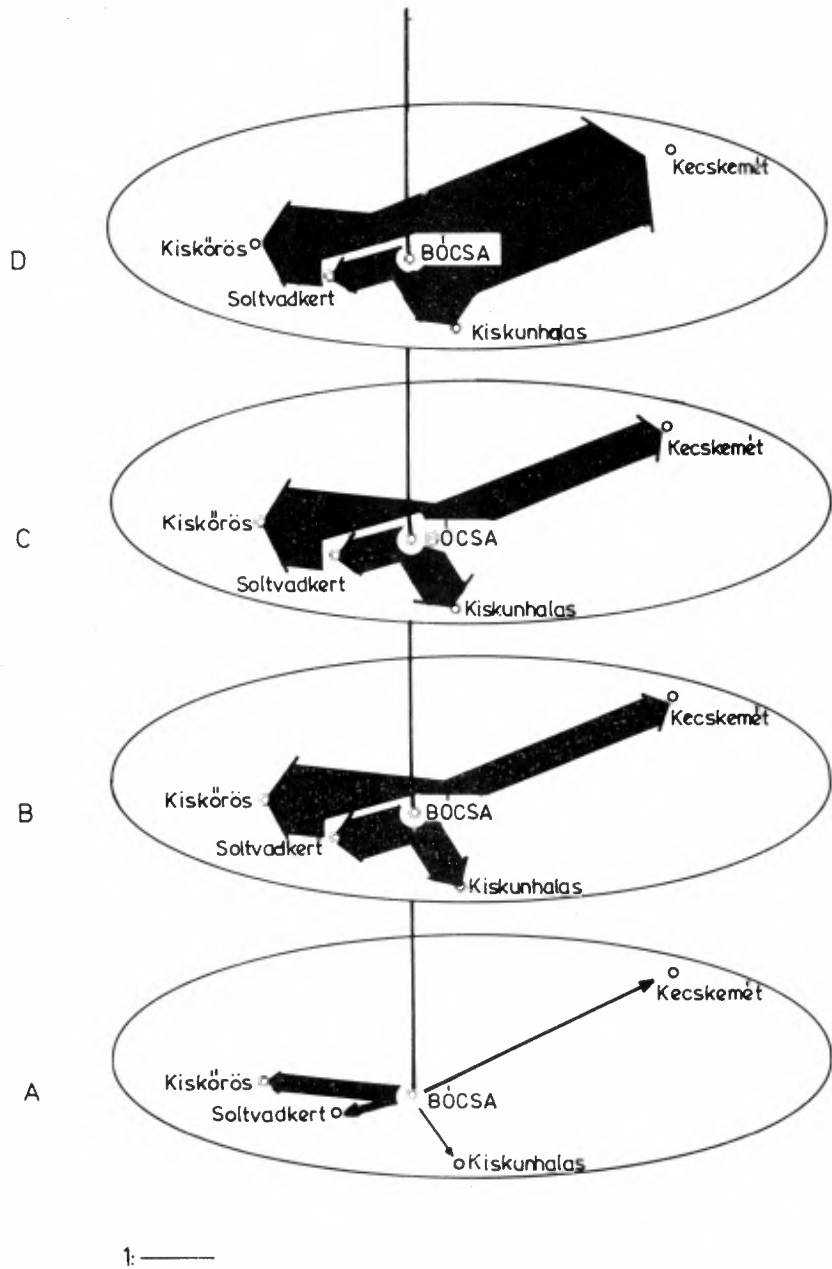
Ha az egyes időegységeket elemezzük, két markáns vonást vehetünk észre. Egyrészt minden időegységben nagy tömegű a Kiskőrösre mutató térpálya; másrészt az utazási gyakoriság csökkenésével növekszik Kecskemét vonzó hatása.

A térpályák tartalmát vizsgálva megállapítható, hogy Bócsa felnőtt lakossága túlnyomórésztben *vásárlási* céllal hagyja el a falut (2. táblázat).

2. táblázat

A térpályákat alakító utazási esetek száma, tartalma és időszerkezete

		Kecskemét	Kiskőrös	Kiskunhalas	Soltvadkert
havonta	vásárlás	278	151	153	67
	gyógykezelés	11	54	23	8
	szórakozás	21	10	3	12
	egyéb	22	28	12	15
havonta két alkalommal	vásárlás	132	178	90	47
	gyógykezelés	18	57	9	15
	szórakozás	25	13	9	5
	egyéb	18	19	7	24
hetente	vásárlás	95	137	78	141
	gyógykezelés	11	39	4	12
	szórakozás	23	11	7	2
	egyéb	25	24	16	28
hetente többször	vásárlás	13	27	11	26
	gyógykezelés	4	5	3	5
	szórakozás	–	4	–	–
	egyéb	4	10	3	3

3. ábra

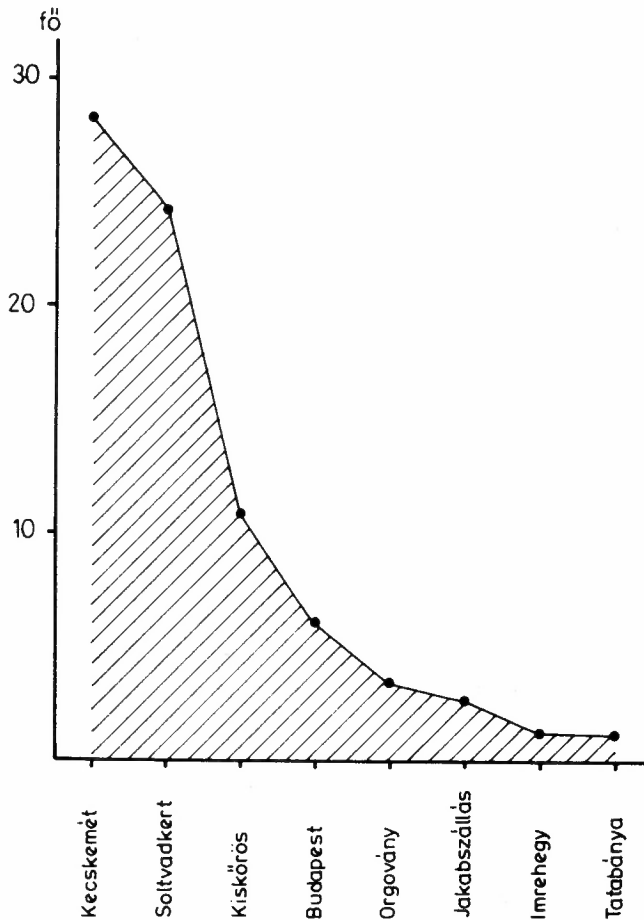
Mint látható, az *egészségügyi* ellátás fő helye Kiskőrös, míg a *szórakozást* illetően Kecskemét, Kiskőrös, Kiskunhalas egyaránt kedvelt. A felnőtt lakosság igen kis számú *tanulási* célú térpályája Kiskőrös felé irányul. A kérdőívek részletesebb elemzése azonban néhány igen fontos árnyalatra is felhívja a figyelmet:

- magas a belterület 60 év feletti lakosságának aránya a Kecskemétre, Kiskőrösre, Soltvadkertre utazók között. Ám Kecskemétre csak havi 1, legfeljebb 2 alkalommal, Kiskőrösre inkább 2 hetente, míg Soltvadkertre már heti gyakorisággal;
- éles kontrasztja ennek, hogy a tanyavilág (értékelt) 60 évnél idősebb lakossága vásárlási célból nem utazik Kecskemétre;
- a 18-40 év közötti nők közül túcatnyian havi rendszerességgel utaznak Budapestre vásárolni, szórakozni;
- szórakozási célú utazást szinte kizárólag csak a 18-30 év közötti korosztály jelölt meg.

Az *egyéb célú* utazások között az ügyintézés Kiskőrösre és Soltvadkertre kényszeríti a bócsaiakat, ám az egyéb cél között inkább az emberi (rokon, családi) kapcsolattartás működteti a térpályák zömét. Nagyon érdekes és Bócsa térbelisége is markánsan utal, hogy a nem helyi rokon kapcsolatok nagy része igen kis földrajzi térben koncentrálódik. A nem helyi rokon kapcsolatok több mint fele (58 %-a) 20 km-es körzetben van, jelentősebb külső rokon-tömörülés csak Kecskeméten (12 %) és Budapesten (11 %) található. A megyén kívül, az ország legkülönbözőbb vidékein, 20 településben él bócsai lakos rokona, de ez az összes nem helyi rokon kapcsolatoknak mindössze 16 %-át képezi, és rendkívül rendszertelen, gyakran évi gyakoriságnál is ritkább térpályákat alakít ki.

A jelenlegi térpályarendszer formálásában még egy tényező érdemelhetne figyelmet, nevezetesen a *mezőgazdasági termékek szállításához kapcsolódó térpályá*. A saját termelésű mezőgazdasági termékek szállítására adott információk azonban nem elégségesek megalapozott következtetések levonására, túlságosan kevesen adtak értékelhető adatokat. Annyi azonban megállapítható, hogy a mezőgazdasági termékek nagy részének mozgása Bócsán belül történik (piac, különböző felvásárló helyek, borkombinát). Ami kikerül a faluból, annak iránya azonos a többi külső térpályával, csupán Dunaújváros és Budapest érdemel említést, az adott termék értékesítési időszakában 2-3 naponkénti gyakorisággal.

A Bócsára eddig jellemző demográfiai folyamat, a népesség számának csökkenése feltehetően a jövőben is folytatódik. Ennek mértékét a mindenkor külső és belső hatások alakítják. Jelenleg 82 fő (47 a belterületről, 35 a külterületről) *szándékozik elköltözni a faluból 5 éven belül*. Bócsa sorsa szempontjából fontossá válható körülmény, hogy egyrészt az elköltözni szándékozók harmada 30 év alatti; másrészt az összes elköltözendő 60 %-a nő. Tehát, kis túlzással, megállapítható, hogy a fiatal nők tömegei akarják elhagyni a falut. Ez első megközelítésben a helyben létesülhető új családok csökkenésére hívja fel a figyelmet, távlataiban népesedési torzulást okozhat. A céltelepülések között Kecskemét és Soltvadkert a legkívánatosabb (4. ábra). Tehát a távozni szándékozók többsége is a jelenleg működő térpályákon mozdul el és annak céltelepülésében tervezi új otthonát.

4. ábra

Egy település vizsgálatából leszűrt következtetések aligha alkalmasak meg-alapozott általánosítások kinyilatkoztatására. Mégis előmerészkedem néhány efféle el-képzeléssel, remélve, hogy a további elemzések eredményei megerősítik azokat.

1/ Úgy vélem, hogy a falusi település térbelisége értelmezhető azzal a térbeli alakzattal, amelyet a lakosság térpályáinak összessége kialakít. Ez a lakosság térbeli mozgásának ritmusától függő, változó alakzat. Vagyis az egyes időegységekben, az irányultság súlypontjait is változtatva, vagy túllépi a település statikus, adminisztratív kijelölt terét, vagy azon belül marad.

2/ Feltételezem, hogy a térpályák tartalmi és időszerkezetének ismerete közelebb visz a területi munkamegosztás alapszintű térstruktúrájának megismeréséhez:

- alkalmas lehet a különböző téregységek belső, nemcsak gazdasági, kap-csolatrendszerei tartalmának, irányainak feltárásához;

– láthatóvá tehet funkcionális mikrotereket, lehetséges, hogy éppen azokat, amelyeket – meghatározás híján– összefoglalóan kistérségeknek emlegetünk.

3/ A lakossági térpályák alapján megismert településközi kapcsolatrendszer fontos új információkat adhat a településhálózati hierarchia működési mechanizmusának jobb megértéséhez.

IRODALOM

- BARTKE I. 1982: A társadalom és a gazdaság területi szerkezetének alapvonásai I–II. Tervgazdasági Közlemények, 3. sz.
- BÁNLAKY P. 1985: Társadalmi mozgásterek. In: Helyi társadalom III. Strukturális viszonyok a helyi társadalomban. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, pp. 99–128.
- BELUSZKY P. 1982.a: Társadalmi térfolyamatok a Cserhát – Aggtelek karszt vidékén. Földrajzi Értesítő, 4. sz. pp. 467–482.
- BELUSZKY P. – SIKOS T. T. 1982.b: Kutatási jelentés a Bács-Kiskun megyében végzett falutopológiai vizsgálatokról. Földrajzi Értesítő, 1. sz. pp. 83–119.
- BELUSZKY P. 1985: A vonzáskörzetek gazdasági és közigazgatási kérdései. RKK Dunántúli Tudományos Intézet, Közlemények 32. sz. Pécs, pp. 15–20.
- BERÉNYI I. 1983: A településkörnyezet társadalomföldrajzi vizsgálata. Földrajzi Értesítő, 1. sz. pp. 37–47.
- BÖHM A. 1985: Társadalomszerkezet, település, helyi társadalom. In.: Helyi társadalom III. Strukturális viszonyok a helyi társadalomban. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, pp. 27–56.
- BRUNET, R. 1972: Memoires et études, Paris.
- CLIFF A. D. – HAGETT P. – ORD J. K. 1975: Elements of spatial structure. A quantitative approach. Cambridge, Cambridge University Press.
- CLOKE P. 1979: Key settlements in rural areas, Methuen, London.
- CSATÁRI B. 1984: Falvak. In: Bács-Kiskun megye gazdaságföldrajza (főszerk.: KRAJKÓ GY.), Kecskemét.
- DAWSON I. A. 1983: Shopping centre development, Longman.
- ENGLISH P. W. – MAYFIELD R. C. ed. 1972: Man, space and environment, Oxford University Press.
- ENYEDI GY. 1983: A magyar településhálózat átalakulása, Magyar Tudomány, 4. sz. pp. 341–352.
- GILG A. 1985: An introduction to Rural Geography, E. Arnold, Australia.
- LETTRICH E. 1968: Kecskemét és tanyavilága, Akadémiai Kiadó, Budapest, Földrajzi Tanulmányok 9.
- MATHEIKA M. 1975: A települések közötti és a településeken belüli kapcsolatok jellegéről, különböző hálózati dimenziókban. Földrajzi Értesítő, 3. sz. pp. 417–421.
- MÉSZÁROS R. 1982: A falusi átalakulás alapvető térfolyamatai a Dél-Alföldön. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MOSELEY M. J. 1977: Rural transport and accessibility (Előadás a II. Brit – Magyar Földrajzi Szemináriumon, Szeged, p. 15., kézirat)
- PAPP A. 1975: Az agglomeráció-fejlődés helyzete és sajátosságai Debrecen környékén. Földrajzi Értesítő, 4. sz. pp. 479–488.

MÉSZÁROS, REZSŐ:

THE SPATIAL DIMENSION OF THE VILLAGE BASED ON POPULATION STREAMS

(Summary)

Each stage of socio-economic development establishes its own spatial category (or spatial size) which provides frameworks for the basic processes at the given stage. This spatial development is widely analysed by scientists as a result of which various spatial categories have been produced: economic regions, attraction zones, agglomerations, urban regions, local areas etc. As a matter of fact each of them is a physical spatial unit, either structured or homogeneous, delimited according to certain criteria. Their most important elements are the settlements. Spatial categories can be described in geography by the horizontal extent of inter-settlement interactions. The spatial interactions of a settlement cannot be, however, reduced to its external, inter-settlement, relationships. The population of each settlement delimits and partly or fully fills in an area by its movements in certain directions with given intensity and with some objectives. This area receives its functional content from the people's activities; the individual moves within this area to activate its functions.

The above mentioned analyses of spatial categories paid little attention to the mechanism of how the directions of streams (spatial paths) made of people's spatial movements develop and how they exert their impacts. It may be justified to find an answer to the question what is the scope like which a settlement provides for its inhabitants or how does the lack of its functions confine the inhabitants' scope of activities. It is interesting to learn about the time structure of these streams, namely, how their directions and distances change over time (daily, weekly, monthly). Would this all express the content and size of a settlement's spatial dimension in a satisfactory manner?

In order to solve the tasks condensed in the above questions, a survey was initiated in five villages. The present paper contains the major results of the survey conducted in Bócsa, a Hungarian village, on the basis of which it is expected that further analyses would confirm the following statements:

- the spatial dimension of a rural settlement can be interpreted by the spatial form that results from the totality of population streams. This is a variable form that follows the rhythm of the spatial moves of the population. In certain periods, as the centre of gravity of the directions changes, it either expands beyond the static administrative area of the settlement or remains within that;
- knowing the content and the time structure of spatial streams brings us closer to the understanding of the basic spatial structure of the territorial division of labour;
- the inter-settlement interaction system as revealed by population streams provides important new information for the better understanding of how settlement hierarchy operates.

Translated by Eta Daróczi

MECAPOШ, PEЖE:

ПРОСТРАНСТВЕННОСТЬ СЕЛЬСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ОРБИТ ЕГО ЖИТЕЛЕЙ

(Резюме)

Для каждого отдельного этапа развития общества и хозяйства характерно образование такой пространственной категории (пространственности), которая определяет рамки основных процессов передвижения на данном этапе. Организация пространства расспрашивается с особым интересом в исследованиях, по ходу которых прорываются наружу различные пространственные категории: экономический район, зона тяготения, пояс агломерации, пространство с малыми городами, микрорегион и т. п. В сущности все они являются какими-нибудь, структурными или гомогенными, частями природно-физического пространства, обособленными по определенным аспектам, и имеющими своими основными элементами населенные пункты. В конечном итоге пространственные категории могут быть географически описаны степенью горизонтального расширения межпоселенческих связей. Стоит исходить из того, что жители каждого поселения, своим движением в определенных направлениях, с данной интенсивностью и в каких-то целях, разграничивают, частично или полностью заполняют часть пространства для себя. От деятельности человека все это получает функциональное содержание: индивидуум перемещается по этому пространству с целью заставить его функционировать.

Упомянутые исследования по пространственным категориям редко обращают внимание на механизмы образования и влияния направлений течения (пространственных орбит), слагающихся из перемещений людей по пространству. Кажется обоснованным поставить вопрос, какой простор открывается населенным пунктом для своих обитателей, или же, на какую траекторию функциональная некомплектность поселения вынуждает жителей? Предполагается интересным вскрыть и временную структуру орбит, именно: как меняются направления и длины пространственных орбит в отдельные отрезки времени (в день, в неделю, в месяц)? Далее, все это достаточно ли выражает содержание и объем пространственности поселения?

Для решения задания, сгущенного в эти вопросы, начались анкетные исследования в пяти селах. Настоящая статья содержит важнейшие результаты исследований в селе Боча, которые дают надежду в том, что дальнейшие разработки подтвердят:

– Пространственность сельского поселения может быть интерпретирована как та пространственная формация, которая образовывается совокупностью пространственных орбит населения. Эта формация непостоянная и зависит от ритма пространственных перемещений жителей. Таким образом, в разные периоды времени – меняя и центр тяжести направленности – она либо переступает статистические, административно назначенные пределы пространства, либо остается внутри него.

– Вскрытие сущностной и временной структуры пространственных орбит приблизит нас к познанию базовой пространственной структуры территориального разделения труда.

– Система межпоселенческих взаимосвязей, определенная на основе пространственных траекторий движения жителей, даст нам важную новую информацию для лучшего понимания механизма функционирования иерархии сети населенных пунктов.

Перевел: Тамаш Бауко